મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો૦ કૃત

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
તૈયાર કરેલી

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠનો
સાર; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા
જોડાક્ષર; ડ્રીલ વિગેરે.)

છાપનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.
છાપનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

કર્તા—C. M. Shah

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫મા એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે.

છાપનાર—ગોવિન્દજી દયાભાઈ નાયક
છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી "અનાવિલ બંધુ" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.
ખટારપુરી ભાગળ, ... સુરત.

સંવત ૧૯૮૬ | કિંમત રૂ. ૦—૨—૬ | સને ૧૯૩૦

—: એકવાર વાપરી ખાત્રી કરવા ભલામણ છે :—

છગનલાલ મોતીરામ શાહ કૃત

ચોથી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક"

ચાર આના.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪॥ આના.

હિંદુસ્તાનની સામાન્ય ભૂગોળની

પ્રશ્નોતરમાળા ચાર આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

"સુખજીવિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા. શાહપોર—સુરત.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

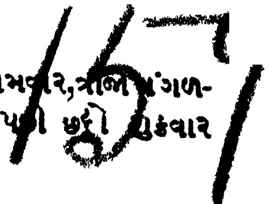
દિવાળી=વરસનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
અક્ષર=હરફ; દસ્કત
નિશાળ=ભણવાનું ઠેકાણું
રજા=છુટ્ટી
છોડી=છોકરી
પાછી વળી=ફરી
ભેગી=સાથે; એકઠી
લીંપેગુંપે=છાણમટોડીની ગાર ચોપડે
ધોળે છે=ચોપડે છે; છાંટે છે.
સંજેરી=ધારી
ઘુઘરા=ઘુઘરાના આકારના ઘઉંના બનાવેલા ગળ્યા પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાક વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્રો
આંગણામાં=બારણાં આગળ
લુગડાં=કપડાં
ઘરેણાં=દાગીના; જણસો
દારૂખાનું=આતશબાજી
ફોડે છે=સળગાવે છે
સૌ=બધા
ગીત=રાગથી ગાવું તે
ઘર ઘર=ઘેરે ઘેર
ફટાકડા=ફટાકા
હરખાય=ખુશી થાય

સમજુતી–દિવાળીના દહાડામાં ઘેરેઘેર દીવા સળગે છે, અને ફટાકા ફટાફટ ફૂટે છે, તેથી છોકરાં ઘણાં ખુશ થાય છે.

પાઠ ૨.

વાર=દિવસ
વિષે=બાબત
કચેરી=કોરટ
બંધ રહે છે=રજા પડે છે
રવિ=સુરજ
દેવળ=દહેરૂં
કેડે=પછી
મુસલમાન=મુસલમાની ધર્મ માનનાર
જુમેરાત=ગુરૂવારની રાત
પાછો=ફરી; બીજીવાર
અઠવાડીઉં=સાત દિવસ

સમજુતી–પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો મંગળવાર, ચોથો બુધવાર, પાંચમો ગુરૂવાર, પછી છઠ્ઠો શુકવાર

આવે છે. (૧) સાતમો વાર શનિ છે, તે છેલ્લો વાર ગણાય છે; એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઉં થાય છે. (૨)

પાઠ ૩.

ફરતી=ચારે બાજુએ; આસપાસ
વાડ=કાંટાનો કે તારનો બનાવેલો આંતરો
દરવાજો=મોટું બારણું
માંહે=અંદર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ
વેલ=વેલો; ભોંયપર પથરાતો છોડ
ચોકડું=ચારે બાજુથી જડી લીધેલું લાકડાનું ઘર
વાવટા=નિશાન; ધ્વજ
મોગરી=ઘંટ વગાડવાની લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની સીસી=કલાક જાણવાનું સાધન
ગામ=જ્યાં થોડાં કુળીઆં અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો ચિતરેલો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેલાં=લટકાવેલાં
ઘોડી=પાટીઉ મુકવાની બેઠક
કસરત=મહેનત કરી શરીરને મજબુત બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મજાની=સારી
અહીં=આ ઠેકાણે
રોજ=હમેશાં; નિત્ય

પાઠ ૪.

નિશાળીઆને બોધ.

ઈશ્વર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ; હમેશાં
પરોઢીએ=સુરજ ઊગતાં પહેલાં; મળસ્કામાં
તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આદર
ગુરુ=મહેતાજી
સમા=જેવા; બરાબર
જ્ઞાન=સમજણ; અક્કલ
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી નાખવું
અંગ=શરીર
હળીમળીને=સંપીને
સંગ=સોબત
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ; બોધ
રૂડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત
નીસરી=નીકળી
પાંસરૂં=સીધું; રખડ્યા વગર

સમજુતી—હંમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું નામ દેવું; પછી દાતણપાણી કરી લઈ નહાઈને બધા પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માબાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલને માન આપો; મહેતાજીને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી સમજણ મળશે. (૨) કદી જુઠું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી સુસ્તાઈ કાઢી નાખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ) બધા સાથે સંપીને ચાલવું; અને સારી સોબત રાખવી. (૩)

રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને ભણવું, મહેતાજીની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ રાખવી. (૧) ભણતી વખતે મન રમતમાં રાખવું નહિ, એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટયા પછી સીધા ઘેર જવું. મતલબ કે રસ્તામાં રખડતા જવું નહિ. (૨)

પાઠ ૫.

ધોતલી=પોતડી; ધોતડી
અંગરખી=ડગલી
જોડીઓ=નાના બૂટ; ખાસડી
દરજી=લુગડાં શીવનાર
સુરવાલ=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો
ફળીઉં=મહોલ્લો
કોટ=ડગલો
ઘાઘરી=નાનો ચણીઓ
ઓઢણી=છોકરીઓને ડીલે તથા માથે ઓઢવાનું ત્રણ ગજનું લુગડું

પાઠ ૬.

ચોકખાઇ=સફાઈ; સુઘડતાઇ
ચોકખા=સાફ
મેલા=ગંદા; મેલવાળા
બરાબર=સારી રીતે
ડીલ=શરીર
ગંદી=ખરાબ; ગોજી
અડચ=અડકાય
ફોલ્લો=ગુમડું; ચાંદું
ખસ=ઝીણી ફોલ્લી; ખુજળી
ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવાં
ડાઘા=ટપકાં
વાડો=ઘરની પાછળનો ખુલ્લી જગા
ગંદવાડ=ગોજવાડ
કવિતા=ગાયન
માંદા=આજારી

નાથ=ધણી
મુખડું=માં
દીલ=મન
જગતના નાથ=જગતના
ધણી; પરમેશ્વર

સમજુતી—મારો ઓટલો સાફ છે, અને મારા ઘરનો ચોક પણ સાફ છે, મારાં લુગડાં ચોકખાં જોઈને બધા લોક મને ચોકખો કહે છે. (૧) મારૂં માં ચોકખું છે, મારા હાથ ચોકખા છે; મારા ચોકખા (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.

વરસગાંઠ સાલગીરી; જન્મ દિવસ
ભાવ્યાં=પસંદ પડયા; સ્વાદ લાગ્યા
ઝટ=જલદી
ભાણો=બેનનો છોકરો; ભાણેજ
કઢી=છાશમાં ચણાનો લોટ, આદુ, મરચાં, હળદર નાખી ઉકાળેલી તે
હાથ પણ અડાડયો નહિ =જરાપણ ખાધું નહિ
બીડાં=પાનમાં ચુનો, કાથો, સોપારી વગેરે મૂકી બનાવેલી પડી

પાઠ ૮.

કાકો=બાપનો ભાઈ
કાકી=કાકાની વહુ
ભત્રીજો=ભાઈનો છોકરો
મામો=માનો ભાઈ; બાપનો સાળો
મામી=મામાની વહુ
ભાણેજ=બેનનો છોકરો; ભાણો
ફોઈ=બાપની બેન
ફુઆ=ફોઈનો વર
માસી=માની બેન
માસા=માસીનો વર
પીતરાઈ=કાકાનાં છોકરાં
મોળાઈ=મામાનાં છોકરાં
મસિઆઈ=માસીનાં છોકરાં
ફોઈઆત=ફોઈનાં છોકરાં
બનેવી=બેનનો વર
સાળો=વહુનો ભાઈ
સાળી=વહુની બેન
ઓરમાન=બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે; સાવકાં
સાવકા=ઓરમાઈ
મા એક અને બાપ જુદા જુદા હોય તે દુધભાઈ કહેવાય
જમાઈ=છોકરીનો વર
વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં સાસુ સસરો
વરનાં માબાપ=છોકરીનાં સાસુ સસરો
છોકરો કે છોકરીનો સસરો એક બીજાને વેવાઈ કહે છે. છોકરો કે છોકરીની સાસુ એક બીજાને વેવાણ કહે છે.

પાઠ ૯.	પંપાળીને=હાથ ફેરવીને	ઉંઘાડવા=ઊંઘ લાવવાને
મા સંબંધી કવિતા.	મુખ=મોઢું	હાલો=ઊંઘ આણવાનું ગીત
સર્વે=બધાં	દુખડાં=દુઃખો	પેટ ભરી=ધરાઇને
દેખી=જોઇ	મીઠા=સારા	બાડી=મા
હરખાઉં=ખુશ થાઉં	કલોલ=મજા; આનંદના શબ્દો	નવ=નહિ
ચાંપે=દબાવે	ખાવું=ખાવાનું	સૌથી=બધાં કરતાં
સાથ=સાથે	મારી જાત=મારું શરીર	હેત=વહાલ; પ્યાર
બોકી=બચ્ચી; ચુંબન	લગાર=જરા	અપાર=ઘણુંજ
બાથ ભીડે=બે હાથ પહોળા કરી છાતી સાથ દબાવે.	તે વાર=તે વખતે	આભાર=પાડ; ઉપકાર

સમજુતી—માને જોઇને બહુ ખુશ થાઉં છું, અને દોડતો દોડતો તેની સામે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે, બચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે. (૧) ખોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખુશ થાય છે. મારૂં મોઢું જોઈને (મને જોઈને) હરખાય છે, અને પોતાનાં બધાં દુઃખો ભૂલી જાય છે. (૨) પંખી આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવા મારા બોલ મીઠા લાગે છે, મા મને સારૂં સારૂં ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરની બહુ સંભાળ રાખે છે, (૩) મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દોડી આવે છે, જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખુશ થાય છે, અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું ઓસડ પાય છે અને તું (બાડી) પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધાં કરતાં તારૂં હેત ઘણુંજ છે, માટે હું તારો ઘણો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.

મોટા=મોટી ઉમરના; વડીલ
પ્રમાણે=રીતે
પૂંઠે=પાછળ
બાવાજી=બાપાજી
વખાણ=સારું કહેવું તે
માન=આવકાર

પાઠ ૧૧

ઉજાણી=મીજબાની
બબ્બે= બે બે
ક્યાં=કયે ઠેકાણે
આસોપાલવ=એક જાતનું ઝાડ (એના પાંદડાંનાં તોરણ બને છે.)
વિના=વગર
પૌંઆ=ડાંગરને પલાળી શેકી ખાંડીને બનાવે છે તે
ધાણી=જુવાર, મકાઈ, વગેરેના દાણાને શેકી બનાવે છે તે
વઘારેલાં=વઘાર દીધેલાં
ખારેકી=ખારેક જેવા
હળ=લોટ શેકી તેમાં ઘી ખાંડ વગેરે નાખી બનાવેલું તે
દાદી મા=બાપની કે માની મા
રાંદેરી=રાંદેરમાં થતા
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ બિછાનું
પાથરણું=બિછાનું
હાર=ઓળ
શાક=દૂધી, વેંગણ, પાપડી વગેરે
ચટણી=આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું વગેરે ખુંદીને બનાવેલી તે
ખુબ=ઘણાં
મજા=રમુજ; ગમત

પાઠ ૧૨.

પછાડી=પાછળ
સરત=હારજીત
થોભો=ઉભા રહો
જીત્યો=ફાવ્યો
સઢ=વહાણ ચલાવવા માટે પવન ભરાવવા સારુ બાંધેલું લુગડું
ચાલ=રીત
સુંદર=સારી
હોડી=સઢવાળો મોટો મછવો
રમત=ગમત; ખેલ
તાપ=તડકો; ગરમી
પણે=પેલે ઠેકાણે
એકઠા=ભેગા
તરફ=બાજુ
તળાવ=જેની ચારે બાજુએ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
સહેલ=મજા; મોજ;ગમત

પાઠ ૧૩.

ખંડ=બૈરાની કાંચળીના કપડાંનો કસબી કકડો
કાંચળી=બૈરાનું કાપડું
ઇનામ=સરપાવ
પરીક્ષા=તપાસણી
બદલામાં=સાટામાં

છાની=મુંગી; ચૂપ
હો=સારૂ
નજર કરી=જોઇ
ડાહી=શાણી; સમજુ

પાઠ ૧૪.

દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર ચોપગાં પ્રાણી
પાળ=કોરણ; કોર; કાંઠો
ફેંક ફેંકી=નાખા નાખી
ધડાધડ=ધબોધબ
માર્યા જઇએ છીએ=દુ:ખી થઇએ છીએ
ખરી=સાચી
પ્રાણી=જીવ
ઈજા=દુ:ખ; નુકસાન
સંભાળી=સાચવી
નુકસાન=બગાડ
કદી=કોઈ વખત
ખેલતાં=રમતાં
હાણ=નુકસાન
ભારી=ઘણું.

સમજુતી–રમત ગમત કરતાં, કોઈ વખત પણ કોઈને નુકસાન કરવું નહિ. નઠારી રીતે રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫.

દયા=મહેરબાની; રહેમ
ખીજ્યા=વઢ્યા
તળે=નીચે
ફુંદાય=ચગદાય; કચડાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઢોર=ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઘાસ ખાનારા પશુ
કામના=ખપના
સંભાળ=બરદાસ
વખતસર=બરાબર વખતે
સાફ=ચોકખી
નીરવાનું=ખાવાનું
સોળ=ઝપાટાની નિશાની; લાકડીના મારથી જે લીસોટા પડે છે તે
યાદ=ફોમ
ભૂલી=વીસરી
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬

એનઘેન=રમતનું નામ છે
છુટો=બંધન વગરનો
દાવ=વારો
પહેલાં=અગાઉ
જણ=છોકરો
બંધ કર=મીંચ
બાકીના=બીજા
વાંસો=પીઠ; બરડો
વારાફરતી=એક પછી એક
દીવાઘેન=આંખ બંધ કરવી તે
સમજ્યા=જાણ્યું
સેળભેળ=એકઠા
હોશિયાર=ચાલાક
પારખી=ઓળખી
સંતાવા=છુપાવા
અડશો=અડકશો
બચી જશો=વારો આવશે નહિ

લાંબો વખત=ઘણીવાર
ઓળખ=પારખ
શાબાશ=ધન્ય
બસ=થાયું
સાર—આ રમતથી લાગવાની ઇંદ્રિય, ધારણા શક્તિ વગેરે શક્તિ કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=સાચું; સાચીવાત
ગમ્યો=પસંદ પડ્યો
દેશાઇ=જાગીરદાર
ગાળ=ખરાબ શબ્દ
જુઠું=ખોટું
હેત=માયા; પ્યાર
વખાણ્યો=પસંદ કર્યો
દેખે=જુએ
કાપે=કાપ મૂકે
કાપ=ચીરો
ગભરાયો=અકળાયો
સાચાબોલું=ખરૂં બોલનાર

પાઠ ૧૮.

વાઘ=ફાડી ખાનારૂં ચટાપટાવાળું પ્રાણી
મશ્કરી=મજાક
પસ્તાય=દીલગીર થાય
બચ્યાં રહ્યાં
સીમ=ખેતર
અમથી=ખોટી; જુઠી
ધાજો=દોડી આવજો
આસપાસ=આજુબાજુ
શરમાઇ=લજવાઇ
ખોટું=ખરાબ
સાચી=ખરી
રોવા=રડવા
છેતર્યા=ઠગ્યા
વારે ધાયા=મદદે દોડી આવ્યા
સપડાય=ફસાય
જુઠાણું=ખોટારૂં; જુઠું
આખર=છેવટ
જન=માણસ

સમજુતી—જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે, તે માણસ પહેલાં કે પછી ફસાય છે; ખોટારૂં જલદી જણાઇ આવે છે, અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ
પોકેપોક મૂકી=મોટે સાદે ધાંટા પાડી
બચાવે=ઉગારે
આઘું=દૂર
એકેકને=દરેકને
વારાફરતી=એક પછી એક
કબુલ કરી=માની

પાઠ ૨૦

ગરીબ=પૈસા વગરનો
અન્ન=અનાજ
ભિખારી=જેની પાસે ખાવા પીવાનું ન હોય તે; ભીખ માગનાર
ભજન=ઇશ્વરના ગુણ ગાવા તે

પુરાં=પુરતાં

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે

ભીખ=માગી ખાવું તે

પગે અપંગ=પગે ખોડવાળો; લુલો; લંગડો;

અપંગ=લુલો; લંગડો; આંધળો; બહેરો; ખોડવાળો

દયા=મહેરબાની; મહેર

ભગવાન=પરમેશ્વર

ભલું=સારૂં; કલ્યાણ

પાઠ ૨૧.

ઈશ્વર=પરમેશ્વર; પ્રભુ

ભજન=ગુણ ગાવા તે

ચંદ્ર=ચાંદો; ચંદ્રમા

વીસરૂં=ભૂલું

પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનું નામ

અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ

ઉજાસ=અજવાળું

કાજ=માટે; સારૂ

ઉપયોગી=જરૂરની

હવા=પવન

દામ=પૈસો

દીએ છે=આપે છે

પાળે=પોષણ કરે

દેવા=આપવા

સરજાવી=પેદા કરી

સૌ=બધે

ઠામ=ઠેકાણે

પાન=પાંદડાં

સેવક=દાસ

હામ=હિંમત

સમજુતી-ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને માટે ચંદ્રમા, સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા છે. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ (૧) ઘણી જરૂરની હવા તે તેં આપી છે, તેના કાંઈ પૈસા બેસતા નથી. હું કદી પણ૦ (૨) તું વરસાદ વડે અનાજ આપે છે અને બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ૦ (૩) દૂધ, દહીં આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી છે. હું કદી પણ૦ (૪) તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, આંબો, ગુલાબ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ૦ (૫) તમે મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા, સુખ અને હિંમત આપો હું કદી પણ ભગવનનું ભજન ભૂલીશ નહિ (૬)

પાઠ ૨૨.

સરદાર=ઉપરી
સ્વપ્નું=ઊંઘમાં આવતા વિચાર
જંગલમાં=વનમાં
હરણી=હરણની માદા
રૂપાળું=શોભીતું
ઉપાડી=ઊંચકી
એકદમ=તરત
છલંગ=ફાળ; કુદકો
દેવતાઈ=દેવના જેવો
પુરુષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઇ કરવાની જગા; રાંધણી
ભરાઇ=સંતાઇ
ભાત=બાફેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=ભલાં
ઉપલા=ઉપરના
બાકું=કાણું
પોળી=બેપડવાળી રોટલી
મન=મરજી; ખુશી
મણા=ખામી; ખોટ
ઉંદરીઉં=ઉંદર પકડવાનું પાંજરૂં
ભોગજોગે=કદાચ
પાર=છેડો
વલે=હાલ; દશા
સાર=બાળકોએ મોટાની શિખામણ માનવી

પાઠ ૨૪.

કાંઠો=કિનારો
પોલ=પોલાણ
દર=કાણું; સાપ, ઉંદર, મંકોડા, કીડી વગેરેને રહેવાનું ઘર
ઝેરી=ઝેરવાળો
પંખી=પાંખવાળા જનાવર: પક્ષી(ચકલી,પોપટ, કાગડા વગેરે પંખી કે પક્ષી કહેવાય)
ફુંફાડા=ફૂં ફૂં નો અવાજ કરવો તે
ફેણ=સાપની પહોળી કરેલી ગરદન
છાલાઇ=પસાઇ
વળગીને=બાઝીને
ચટકા-ડંખ
ભોંય=જમીન
પછાડી=અફાળી
વાસ=પીમળ
પછાડા=તરફડીઆ
અંતે=આખરે; છેવટે
જોરાવર=જબરો
જીવ લીધો=મારી નાખ્યો
ઝાઝા=ઘણા
નબળા=જોર વગરના
વેર=અદાવત
નાગ=ફેણવાળો સાપ
પ્રાણ=જીવ
સાર=કોઇને હલકું ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ તેમજ પોતાની શક્તિ વધારે છે એમ ધારી અહંકાર કરવો નહિ.

સમજુતી-જોર વગરના પણ ઘણા માણસ સાથે કોઈ પણ દિવસ વેર કરવું નહિ; જુઓ કે આ રીતે ઘણી કીડીઓએ મળીને મોટા સાપને પણ મારી નાખ્યો.

પાઠ ૨૫.

માબાપની ચાકરી.

લુલા=લંગડા
સેવા=ચાકરી
અમાપ=ઘણીજ
કે'=કહે | ધન=પૈસા
તીરથ=જાત્રા
પારખી=જાણી
કાવડ=વાંસને બે છેડે શીકા બાંધી બનાવેલું તે
મનસુબો=વિચાર
માતાપિતા=માબાપ
તે વાર=તે વખતે
ધન ધન=વાહ વાહ
સારા=ચાકરી કરે એવા
સંતાપ=મનનું દુઃખ
જેવાર=જે વખતે; જ્યારે
આશિષ=ભલું થજો એમ કહેવું તે; દુવા
ફરજ=પોતે કરવાનું કામ
બજાવી=પુરી કરી
મહેર=મહેરબાની; દયા
લીલાલહેર=મજા; બધી વાતે સુખી
સાર=જે છોકરાં માબાપ તરફ પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેને રમત ગમત અને સુખજ મળે છે.

સમજુતી-માધવના માબાપ ઘરડાં, લુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ઘણીજ ચાકરી કરતો હતો. (૧) માધવને એનાં માબાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ. જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જાત્રા કરવા જાત. (૨) માબાપનું મન પારખી લઇને તેણે તેમને સુખી કરવાનું ધાર્યું. જો હું કાવડમાં બેસાડી જાત્રા કરાવું તો એમનું દુઃખ મટે. (૩) એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માબાપને બે બાજુએ બેસાડયાં. (૪) પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જાત્રા કરવા ગયો. માધવના આ હેતથી બધાને નવાઈ લાગી. (૫) આવા છોકરાને શાબાશ છે, અને માબાપને

ઘણુ ધન્ય છે; જો છોકરાં સારા હોય તો કંઈ દુઃખ રહે નહિ. (૬) બધી જાત્રા કરાવીને જ્યારે તે ઘેર ગયો, ત્યારે માબાપ ખુશી થયાં; અને ઘણીજ દુવા દીધી. (૭) છોકરાએ પોતાની ફરજ બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માબાપને સુખ આપે, તેને બધી વાતે સુખ થાય છે. (૮)

પાઠ ૨૬.	પાછી=બીજીવાર; ફરીને	કઠણ=અઘરૂં
ચતુરાઇ=હોશિયારી	મટાડી=દૂર કરી	જલદી=થોડીવારમાં
કુંજો ભોટવો	નાચતો=કૂદતો	પાર મુકાય=પૂરૂં થાય
આમ તેમ=આજુબાજુ	ખુપાર્જ=સંતાર્જ	સાર—અક્કલ અને
ફાંફાં=ખોટી મહેનત	કાજે=માટે. સારૂ	ધીરજથી જેવું કામ
ઉપાય=ઇલાજ	કંકર=કાંકરા	થાય છે, તેવું ફાંફાં
સૂઝી આવ્યો=જડ્યો	ધીરજ=સબુરી	મારવાથી થતું નથી.

સમજુતી-ભોટવામાંનું ઉંડું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાખ્યા, તેથી પાણી ઉપર આવ્યું. તે આજ પીધું. (૧) સબુરી અને ડહાપણથી અઘરૂં કામ હોય છે, તે પણ થોડીવારમાં પુરૂં થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ. (૨)

પાઠ ૨૭.	માના બાપ	બચ્ચી=બોકી; ચુંબન
કાપણી=અનાજ ઘાસ	સાદ=અવાજ	ભાથું=ખાવાનું
વગેરે કાપવાનું કામ	મલકાવી=હસવા જેવું કરી	તાજા=કામ કરવાની
આથમતા=આથમી જતા	બેટા=દીકરા	શક્તિવાળા
વઢાઇ=કપાઇ	બાથમાં=બે હાથની	ઊનો=ગરમ
દાદાજી=બાપના બાપ;	વચમાં	

માખણ=દહીં વાલો-
વવાથી છાશના ઉપર
જે ધોળો ને હલકો
ચીકણો પદાર્થ તરી
આવે છે તે
વંતાક=વેગણ
દહાડીઆ=રોજથી
મજુરી કરનારા
ભાણ=સુરજ
ભાણબૂડે=સુરજ આથમે
દાતરડું=અનાજ, ઘાસ
વગેરે કાપવાનું લોઢાનું
વાંકું હથિયાર
ચાસ=ખેતરમાં હળે
કરી પાડેલા આડા
ઉભા લીસોટા
ચચ્ચાર=ચાર ચાર
દહાડો આથમે=સાંજે
આર-ખેડુતનો ખોરાક
સાદો છે, પણ તેઓ
મહેનતુ હોવાથી
ઘણા મજબુત હોય
છે. માટે આપણે
મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ
પાથરા=કાપીને ભોંયપર
નાખેલા છોડ
ખળી=કણસલામાંથી
દાણા છુટા પાડવા
માટે લીંપી ચોકખી
કરેલી જગા.
ભાર=ઢગલો
ઠાલવ્યો=ખાલી કીધો
હાલરાને=બળદની હારને
હાલર=ઉંબીમાંથી ઘઉં
અને છોડા છુટા પાડવા
માટે તેના ઢગલા પર
બળદ જોડેલું ગાડું
ફેરવવામાં આવે છે તે
પગર=કણસલામાંથી
દાણા છુટા પાડવા માટે
તેનાપર ઢોરોને ચલાવે
છે તે
પગર ફેરવતી હતી=
બળદને ફેરવી તેના
પગ વડે ઉંબી કચ-
રાવતી હતી
પટલાણી=પટેલની બૈરી
ઉપણી=ઝાટકી
કુંવળ=ઘઉંનું ઘાસ
કારભાર=કામકાજ
હરખ=આનંદ; ખુશાલી
હરખ માતો ન હતો=
ઘણીજ ખુશી થતી હતી
હોંસીલી=ઉમંગી

પાઠ ૨૯.

ખેતરમાં કણસલાં, ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ.

કાપણી=કાપવાનું કામ
આમ=આ તરફ
ઉમંગે=હોંસથી
બાર માસ=એક વરસ
માસ=મહીનો
પીરસીને=મુકીને
સંપે=એક બીજાને સાથે
સદાય=હમેશ; નિત્ય
ઉભરાયો=ઘણો થયો
સુંદર=સારો

ફાલ=પાક	કણુસલાં	હામ=હિંમત
લઇએ=છોડપરથી લઇ લઇએ	આમ=આવી રીતે	લણણી=લણવાનું કામ
ખંત ધરી=કાળજી રાખી	ખળાં=કણુસલામાંથી અનાજ જુદું પાડવાની જગા; મોટી ખળી	ફોળી=બાચકો; નાની પુળી
કાં=શા માટે		આ પાસ=આ બાજુ
ડુંડાં=જુવાર, બાજરીના	હૈયે=મનમાં; હૈયામાં	વાળુ=રાતનું જમવાનું

સમજુતી—હે બાળકો! તમે બધા આમ આવો; આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ. જુઓ, પેલી વાદળીઓ વરસીને ચાલી જાય છે. એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે, ને હમેશાં એક બીજા સાથેજ રહે છે. હે બાળકો૦ (૧) ખેતરમાં કેવો સારો પાક થયો છે, ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઇએ, શું કરવા કાલ કરીએ? વાર લગાડીએ? હે બાળકો૦ (૨) હાથમાં દાતરડું વાંકું લઇને આ પ્રમાણે કણુસલાં કાપો; અને તેનો ખળીમાં લઇને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો૦ (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરૂં થયું. હવે બધાએ ઘાસ કાપો, અને ઘાસના ચાર બાચકા લઇને આ બાજુએ મૂકો. હે બાળકો૦ (૪) આપણે પૂળા બાંધી ગાડામાં નાખી કામ પુરૂં કરીએ, પછી ઘેર જઇને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ. હે બાળકો૦ (૫)

પાઠ ૩૦.	આ વાર=આ વખત	જુદું=જુદું
ખળાં=કણુસલામાંથી અનાજ જુદું પડવાની જગા; ખળીઓ	દીસે=દેખાય	સરસ=સારા
	તૈયાર=કણુસલાંથી ભરેલાં	પિલાય=કચડાય
	અનાજ=દાણા	કણ=અનાજના દાણા

ઉપણીએ=ઝાટકીએ	સાથ=સાથે	ખેડુત=ખેતી કરનાર
ડુંસાં=ફોતરાં; છોડાં	હાથોહાથ=એક બીજાની મદદથી	મહેનત=મજુરી
કોથળા=ગુણો		ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજુતી–હે છોકરાઓ! હમણા આમ આવો. જુઓ ખળીઓ તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે ડુંડાંમાં રહેલા અનાજના દાણા છુટા પાડીએ. (૧) જેમ બળદો ગોળ ફરતા હોય તેમ આપણે સૌ ફરીએ, જો ડુંડાં સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા છુટા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને ઝાટકીએ. જુઓ ફોતરાં ઊડી જાય છે, ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કોથળાઓ લઇ તેમાં આવી રીતે હાથોહાથ અનાજ ભરીએ. જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે. (૪)

પાઠ ૩૧.	રાત=સુરજ આથમ્યા પછી તે પાછો ઊગે ત્યાં સુધીનો વખત	ફોરાં=છાંટા; ટીપાં
ચંદ્રમા=ચાંદો		જરૂર=ખપ; ઉપયોગ
મેદાન=ખુલ્લી સપાટ જમીન		પાલો=કુમળાં પાંદડાંનો જથો
	અજવાળું=ઉજાસ	
નીચે ઉતરી ગયો હતો=દેખાતો બંધ થયો હતો	ઝાંખો=તેજ વગરનો	બી=બીઆં
	ઝગઝગે=ચળકે	પોચી=નરમ
આથમે=દેખાતો બંધ થાય.	પાઠ ૩૨ ભાગ ૧.	હમણાં=હાલ; આ વખત
	ઓટલો=ઘરને લગતો ચોતરો	તળાવ=પાણી ભરાઈ રહે તેવો મોટો ખાડો
બપોર=દહાડાના બાર વાગતાનો વખત	ઢંકાઇ=દબાઇ; છુપાઈ	નદી=મીઠા પાણીનો

વહેતો મોટો વહેળો
પવન=વા; વાયરો

પાઠ ૩૨ ભાગ ૨.

થાક્યાં=અટક્યાં
ચોકખી=સાફ
ગામડું=નાનું ગામ
છોડી=મૂકી
રેલો=પ્રવાહી પદાર્થનું વહેવું તે
રેલમરેલા=ચારે તરફ રેલા નીકળવા તે
બિચારા=બાપડા
પછડાતા=અફળાતા
તણાય=ખેંચાય
ઘેબરીઓ=ઘેબરના જેવા મીઠા
પરસાદ=ખાવાનું
કારેલું=એક જાતનું કડવું શાક
નેવલે=નેવાંએ

સમજુતી-હે વરસાદ! તું આવ, જેથી કરીને અમને ઘેબરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાંનું શાક મળે. હે વરસાદ તું ઘણો આવ, કે જેથી નેવામાં પાણી આવે અને નહારી છોકરીને હડકાં ખેંચી જાય.

પાઠ ૩૩.

રેતી=પત્થરનો ઝીણો ભુકો
ભુકો=ઝીણી રજ
મટોડું=માટી
ડહોળું=માટીવાળું
નીતર્યું=મેલ વગરનું; ચોખ્ખું
ધારવાળું=અણીવાળું
તાણી=ખેંચી; ઘસડી
ખરે છે=છુટી પડે છે
તળીએ=નીચે
રસ્તો=માર્ગ; વાટ
ચૂસી=શોષી

પાઠ ૩૪.

ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
સીંચ્યાં=ગોઠવ્યાં
ઈંટવાડો=ઈંટ પાડવા તથા પકવવાની જગા
કઠણ=સખત
પછાડવાથી=અફાળવાથી
ચીકણી=ચિકાશવાળી (ચિકાશ ત્રણ જાતની હોય છે (૧) હાથે ચોંટે એવી (૨) ડાઘા પડે એવી (૩) તાણતાં તૂટે નહિ એવી)
કાણાં=બાકાં
કણક=ઘઉંનો કેળવેલો લોટ
ઘાટ=આકાર
ઘડો=ગાગરથી નાનું વાસણ; દોરીઓ
ગાગર=ઘડાથી મોટું વાસણ
કોઠી=અનાજ ભરી મૂકવાની માટીની બરણી

કોડીઆં=દીવા કરવાનાં માટીનાં ચલાણાં	લુહાર=લોઢાનો ઘાટ બનાવનાર	જંતરડો=તાર ખેંચવાનું હથિયાર
ફરતી=ચોગરદમ; બધી તરફ	ધમણ=દેવતા ફુંકવાનો સંચો	સોનું=પીળા રંગની કીમતી ધાતુ
પાઠ ૩૫.	સળીઓ=ગજીઓ	રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી ધાતુ
ધાતુઓ=ખનીજ પદાર્થો; (ધાતુમાં ચાર ગુણો ખાસ છે. (૧) ધાતુના કણો ચળકતા હોય છે. (૨) ધાતુઓ ભારે હોય છે. (૩) જમીનપર પડતાં ધાતુનો અવાજ થાય છે. (૪) ધાતુમાં ગરમી વહી શકે છે.	ખબ=ઘણો	પિત્તળ=જસત અને તાંબાની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ
	લાલચોળ=ઘણોજ લાલ	તાંબુ=લાલ રંગની ધાતુ
	એરણ=સોની, લુહાર વગેરે જે પર મૂકી ટીપે છે તે	કલાઇ=ધોળા રંગની ધાતુ (એ રૂપા કરતાં નરમ હોય છે)
	હથોડા=ધાતુઓ ટીપવાનું લોઢાનું ઓજાર; મોટી હથોડી	સીસું=ધોળા મેલા રંગની ધાતુ
	ટીપ્યો=ઘડ્યો	

સોનું, રૂપું, તાંબુ લોઢું, સીસું, જસત, કલઇ, અને પિત્તળ એ ધાતુઓનું ઓળખાણ કરાવવું અને તેનો તફાવત સમજાવો.

પાઠ ૩૬.	સવાકો; દોઢીઉં	દોઢપાઈ; દોઢપાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો
નાણું=ચલણી સિક્કા	ઢબુ=બે સવાકાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; બે સવાકા; અઢીકો	
શેઠ=શાહુકાર		
પૈસો=ત્રણ પાઈની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો.	અધેલો=અડધો પૈસો;	રૂપીઓ=સોળ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

અડધો=આઠ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો	મહોર=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો; ગેણી	૨ અડધા=૧ રૂપીઓ
પાવલી=ચાર આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો	આની=ચાર સવાકાની કિંમતનો નીકલનો સિક્કો	૪ પાવલી=૧ રૂપીઓ
બેઆની=બે આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો	વટાવ્યા=છુટા પૈસા લીધા	૮ બેઆની=૧ રૂપીઓ
	૧૫ રૂપીઆ=એક ગેણી; મહોર	૧૬ આના=૧ રૂપીઓ
		૩૨ ઢબુ=૧ રૂપીઓ
		૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઓ
		૧૨૮ દોઢપાઇ=૧ રૂપીઓ
		૧૯૨ પાઇ=૧ રૂપીઓ

સૂચના—નાણાંની બાબત પહેલા ધોરણના "મુખગણિત શિક્ષક" માં જુઓ.

ટીપ—પૈસાને કાઠિઆવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જઇ; સુરતમાં સવાકો અને મુંબઇમાં દોઢીઉં કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી લાકડાં ફાડવાનું લોઢાનું ઓજાર

સોય=લુગડાં સીવવાનું લોઢાનું ઓજાર.

લક્કડફોડા=લાકડાં ફાડનાર

તકરાર=રકઝક; વઢવાડ

ધાર=અણીદાર કોર

ચીરું=ફાડું

મુદર-કુહાડીના માથા-પરનો ભાગ; કુહાડીનો ઉપલો ભાગ

તોલે=બરાબર

નાકું=કાણું

અણી=તીણો ભાગ

ચળકાટ=ઝળકાટ

મોટાઈ=વડાઇ

કોદાળી=જમીન ખોદવાનું લોઢાનું ઓજાર

વઢી=લઢી

દીકરી=છોકરી

પેદા થયા=નીકળ્યા

સાર—આ દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ ઉપયોગી છે; માટે કોઇએ બડાઇ મારવી નહિ.

પાઠ ૩૮.

વાડી=ફૂલ ફળવાળી જગો; નાનો બાગ

માળી=ફૂલ વેચનાર;

છોડ ઉછેરનાર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા ઝાડ અથવા છોડ
ક્યારા=આસપાસ પાળ કરેલી હોય એવી જગા
ચોરસ=ચાર ખુણાવાળો આકાર
ગલગોટા=એક જાતનું લાલ, પીળા રંગનું ફૂલ
ફળે છે=ફળ આપે છે.
દાડમ=દાડમડીનું ફળ
જમરૂખી=જમરૂખનું ઝાડ
પક્ષી=પંખી
ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો ફાટો
લાંબી ગોળ=લંબગોળ
મધપુડો=મધમાખીને રહેવાનું ઘર
મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
મધ=મધમાખીએ ફૂલમાંથી ચૂસેલો રસ

કોસ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો ચામડાનો કોથળો
આવ્યો રામ=કોસ ઉપર આવ્યો
થાળું=કુવાના મથાળા પર પાણી ભરવાને ઢાળ પડતું બાંધેલું તે
લલકારતો=લહેકારી બૂમો પાડતો
નીક=પાણી જવાનો રસ્તો
લીલાંછમ=ઘણુંજ લીલાં

પાઠ ૩૯.

છોડવા=નાના છોડ
ઉખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી
મુળીઉં=મૂળ
દાંડી=ડાળી
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
જીવતા=જીવવાળા
પથરાય=ફેલાય
વેલા=ભોંયપર પથરાતા છોડ

પાઠ ૪૦.

આંબો=કેરીનું ઝાડ
ફુટેલા=નીકળેલા
ટટાર=સીધા
છાલ=ઝાડની ચામડી
મેજ=ટેબલ

પાઠ ૪૧.

ગલકી=ગલકાનો વેલો
વળગી=બાઝી
છાપરૂં=ઘરનો ઉપરનો ભાગ જે પર નળીઆં હોય તે
વીંટળાઇ=લપેટાઇ
આરીઆના=ચીભડાના
દોરડી=દોરી
અંતરે=છેટે
ગાંઠા=ગાંઠ

પાઠ ૪૨.

કેરી=આંબાનું ફળ
મોર=આંબા આમલીનાં ઝીણાં ફૂલ
ભાર=વજન
નીચી નમતી=લચી જતી
ગોટલો=આંબાનું બી

ગોટલી=આંબાના બીનું ઢાંકણુ
ઘોળજે=દાબી દાબીને પોચી કરજે
ભગવાને=પરમેશ્વરે
જતન=સંભાળ
ઢીલો=પોચો
ડીઠું=ડીચું

પાઠ ૪૩.

ધીમે=હળવે
હીંડ=ચાલે
ભસતો=ભોં ભોં કરતો
સામી થાય છે=લડવાને તૈયાર થાય છે.
અમળાઇને=વળ ખાઇને; થરડાઇને
જડબાં=ડાચાં
વાગોળવું=ખાધેલું પાછું મોંમાં લાવી ચાવવું તે
નિરાંતે=સુખે; નચિંતે
ઉપાડે=ઉંચકે
ખરી=ગાય, ભેંસ વગેરેના પગના તળીઆનું હાડકું

ફાટ=ચીરો
ખાડા=ખાબોચીઆ
જોરાવર=જબરી
વગડાઉ=જંગલી; જંગલમાં રહેનારી
પુરી પડે=હંફાવે; બર આવે

પાઠ ૪૪.

લાગ=દાવ; વખત
ટોળામાંથી=જથામાંથી
છટકી=નાસી
ડુંગરા=નાના ટેકરા
ચારો=લીલું ઘાસ
માંડી=ગોઠવી; મૂકી
ઠરતી=શોભતી
કુદકો=છલંગ; ફાળ
ચતુંપાટ=બરાબર ચતું
ભરવાડ=ઘેટાં, બકરાં ચરાવનાર
ફેર=ફરક; તફાવત
મજબુત=જોરાવર
આઉ=થોડા
ઊન=ઘેટાના વાળ

પાઠ ૪૫.

મીઠું=મિઠાશવાળું
ગુણ=ફાયદો
ઠંડું=ટાઢું
ઊનું=ગરમ
બગડી જાય=ફાટી જાય
ચોકખું=મેલ વગરનું; માંજેલું
આંચળ=થાન
મેલ=કચરો
દાણો=અડદ, ગુવાર વગેરે
જણસો=વસ્તુઓ; ચીજો
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવીને બનાવેલી તે
તાવીને=ગરમ કરીને
શિખંડ=દહીંમાં ખાંડ નાખી બનાવેલો તે
લોચો=લચકો
માવો=દૂધને બાળી બાળીને લોચા જેવું કરેલું તે

પેંડા=માવામાં બુરૂં નાખીગોળી બનાવેલી તે.
તર=મલાઈ
દૂધપાક=દૂધને ઉકાળી ખાંડ, ચોખા નાખી બનાવેલો તે
બાસુદી=માવો થતાં પહેલાં બુરૂં નાખી બનાવેલો પદાર્થ

પાઠ ૪૬.

પ્રાણી=જેને જીવ છે અને જે અહીંથી તહીં ફરી હરી શકે છે તે
છેલ્લી=છેવટની
ડાઘીઓ=કુતરાનું નામછે
સભા=મંડળી; ટોળી
ઉપરી=મોટો; વડો
ઠરાવ્યો=નક્કી કર્યો
ટીપુ=કુતરાનું નામ છે
ચાલાક=હોશિયાર; ચંચળ.
કારકુન=લખવાનું કામ કરનાર
ચુપચુપ=મુંગાં
અંતે=આખર
ગંધ=વાસ
શિઆળ=ઝાડી ખાનારૂં કુતરા જેવું જનાવર
રીઝે=ખૂશ થાય
માંસ=ગોસ
અણીવાળા=તીક્ષ્ણ
દાઢ=બેવડા દાંત
કરકરા=ખરછટ
ફુટતો=બહાર નીકળતો
ધણી=માલીક
જે=જય; ફતેહ

પાઠ ૪૭.

ચાંચ=પક્ષીનું મો
સમડી=એક જાતનું પક્ષી
કબુતર=એક જાતનું પક્ષી
કીડા=પેટે ચાલનાર જીવડાં
જીવડાં=જંતુ; નાના જીવ
માળા=પક્ષીનાં ઘર
બતક=સફેદ રંગનું પાણી તથા જમીન પર રહેનાર પક્ષી
જળકુકડી=પાણીમાં રહેનાર કુકડી

પાઠ ૪૮.

પાંજરૂં=પીંજરૂં
ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો
તરબુચ=એક જાતનું ફળ
કુકડા=ટુકડા
કાકા=કાગડાનું બોલવું તે
જીવજંતુ=નાનાં જીવડાં
કોહેલું=સળી ગએલું; બગડી ગએલું;
સડેલું=સડી ગએલું; જીવડાં પડેલું
લાલ=રાતી
છેડેથી=નાકેથી
ભાવ્યું=પસંદ પડયું
કુદતો=કુદકા મારતો
ચોક=ઘરની વચમાંની છાપ્પરા ખુલ્લી જગા

પાઠ ૪૯.

રકાબી=તાસક
હુલાવ્યું=એક રસ કર્યું
વાહ=શાબાશ

નારંગી રંગ=નારંગીના જેવો રંગ
સરખે ભાગે=બરોબર

પાઠ ૫૦.

પારણું=લાકડાના ચોકઠાનું ઘોડીઉં
ઝોળી=ચાર છેડા બાંધી લઈ વચમાં ઝુલતો રાખેલો લુગડાનો કકડો
પાસું=બાજુ
પાંગરા=ઝોળી ભેરવવાની લાકડીઓ
હાયણાં=ઝોળી બાંધવાની દોરી
ઝાપટી=ખંખેરી
થાભ=ઘોડીઆની વચમાંનો આડો થાંભલો
ભેરવ=વળગાડ
ભમરી=લાકડાની ફુદડી; ચકરડી
પાયા=પગ
પોચી=સુંવાળી; નરમ; ખૂંચે નહિ એવી
ગોદડી=નાનું ગોદડું
હીર=રેશમ
ઝુલાવવા=હલાવવા
હાલરડું=બાળકને ઉંઘાડવાનું ગીત; હાલો
ધુમણુ=પારણા કે ઘોડીઆમાં સુવાડીને ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચી હીંચકા નાખવા તે ગીતે ધુમણુ ઘાલું=હાલરડાં ગાઈ હીંચકા નાખું
રંગીત=રંગીલો
પોઢો=સુઓ
હેતે=વહાલથી
ઝુલાવું=હીંચકા નાખું
પધારવું=બેસાડું
ચીતરેલ=ચીતરેલી
પઢાવું=શીખવું; ભણાવું
મોરલો=મોર
મઢાવું=જડાવું
મખમલ=એક જાતનું સુંવાળું કપડું
તળાઇ=ગાદલું; ગદેલો
તાજી=નવી
ચિનાઇ=ચીન દેશમાં બનેલી
સેજે=પથારીએ
બિછાવું=પાથરૂં
હિંચોળું=હીંચકા નાખું
ઘેરાં મેરાં=મધુરાં મધુરાં
લાડકડા=લાડકા; વહાલા

સમજુતી–હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો! મારા ભાઇને (છોકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા! તમે રંગેલા પારણામાં સૂઈ જાઓ, તો હું તમને ઘણા હેતથી હીંચકા નાખું. ભાઇને પારણે ભમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઇને

હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણે ચીતરેલી ચાંચની ચકલી અને ભણતો હોય તેવી રીતે પોપટ બેસાડું; ભાઈ તારે સારી રીતે રમવા માટે મોરને સોનાથી જડાવું. ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૨) પારણામાં મખમલ મશરૂની નવી તળાઈઓ પથરાવું; અને સૂવાની પથારીમાં ચંપાના ફૂલવાળી ચિનાઈ ચાદર પાથરૂં. ભાઈને૦ (૩) મારા વહાલા ભાઈ, હું પારણે રેશમની દોરી બાંધી તને હીંચકો નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવાં મીઠાં ગીત ગાઉં; લાડકડા ભાઈ! તમે ઉંઘીને ઊઠશો ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનું ઘાલીશ. (ઉંઘીને ઊઠયા પછી તને ખાવાનું આપીશ) ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૪)

ડ્રિલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાને ઉંચાઈના પ્રમાણમાં, સીધી હારમાં, એકેક હાથને છેટે, બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે એવી રીતે ઉભા રાખવા, પછી નંબર આપવા
૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરા પોતાની નીચેના છોકરા તરફ મોં કરી નંબર બોલે.
૩. શિક્ષકની સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી એટલે શિક્ષકના ડાબા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.
૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ ડાબો પગ ઉપાડવો.
૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.

૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.
૨. બેકી નંબરે એક ડગલું આગળ.
૩. એકી નંબરે એક ડગલું જમણી તરફ. આ મુજબ હુકમ કરવો.

૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.
૧. છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે. નંબર આપવા.
૨. એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.
૩. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.
૪. એક નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.
૫. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.

૭. ડમ્બેલ્સ, કડાં, બારબેલ્સ, વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ.
૧. દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેલ્સો મુકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેલ્સ બે હાથમાં લઈ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા; એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બબ્બે ડમ્બેલ્સ થશે.
૨. ડમ્બેલ્સ ભોંયપર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા. ડમ્બેલ્સ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.
૩. ડમ્બેલ્સ મુઠ્ઠીમાં જોરથી દાબીને પકડાવવા.
૪. રમતો અગિઆર સુધી કરાવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

૫. એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી.
૬. બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮, ૧૦ની કૃતિ કરાવવી.
૭. રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.
૮. સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.
૯. એક રમત બરાબર સફાઈથી ને સાથે કરતાં આવડ્યા સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.
૧૦. દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં "તૈયાર" અને "ચાલો" એવા હુકમ આપવા.
૧૧. "તૈયાર" કહેતાંની સાથે છોકરાંઓએ ડમ્બેલ્સ લેવાને તૈયાર થઈ રહેવું.
૨૧. "ચાલો" ના હુકમની સાથે ડમ્બેલ્સ લઈ હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧ લી–(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ નીચા.

રમત ૨ જી–(૧) જમણો હાથ ઉંચો, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૩ જી–(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૪ થી–(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.)

રમત ૫ મી-(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ઠ્ઠી-(૧) બેઉ હાથ સામા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭ મી-બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રખાવવું (૧) બેઉ હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખતે ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮ મી-(૧) જમણો હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવો અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતી આગળ (જમણો હાથ અને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતાં તેમ) (૧) જમણો હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભો રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ પાછળ ખેંચવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦મી-(૧) બેઉ હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા) (૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠી છાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	અઠવાડીઉં	નિત્ય	નહિ	મસિઆઈ
અક્ષર	રહ્યો	દાતણ	પોક્ષા	ફૂવભાઈ
ઊભાં	પાટીઉં	નાખ્યા	ધોવડાવવાં	સાસુ
નિશાળ	ફૂલઝાડ	કહ્યું	ગંદવાડ	સર્વે
સઘળાં	ઘંટ	જુઠ્ઠું	કવિતા	દુખડાં
લીપગુંપ	બેઠક	શિક્ષા	દીલમાં	ભૂલી
સાથીઆ	સીસી	ટોપી	વરસગાંઠ	ખૂશ
લુગડાં	ચિત્રો	ધોતલી	ભાવ્યો	ઉંઘાડવાને
દારૂખાનું	ટાંગેલાં	અંગરખી	કર્યો	ઓસડ
ફટાકડા	લખોટાનું	લેંઘી	ક્યારે	ત્યાં
ફૂટે	કબાટ	સુરવાલ	આપ્યા	બોલ્યો
ત્રીજે	કુતરો	ફળીઆના	અડાડયો	પ્રમાણે
શુક્રવાર	દાડમ	બાબરી	હસ્યું	બોલાવ્યો
છલ્લો	માટીનાં	ઓઢણી	બેસશે	ઉતર્યો
વિષે	અહીં	ચોકખાઈ	કંસાર	ગાદી
રવિવાર	નિશાળીઆ	ચોકખા	કઢી	પીરસ્યા
ગુરુવાર	શિખામણ	ધૂળમાં	વહુ	બબ્બે
મુસલમાન	ઈશ્વર	ડીલે	બત્રીજે	આશોપાલવ
શનિવાર	જ્ઞાન	ગંદી	કહેવાઉં	શંભુભાઈ

વિના	પ્રાણીઓ	ગમ્યો	અહીંથી	શિકાર
પીંછા	દુઃખ	આણ્યો	રસ્તામાં	બચ્ચું
વધારેલાં	નુકસાન	પૂછ્યું	દુઃખ	દોડાવી
લીંબુ	ખીજ્યા	દેશાઈ	અન્ન	માંડ્યું
નારંગી	માધુ	લલ્લુ	ભૂખ્યા	ખૂંદી
લાડુ	ખૂંદાય	વખાણ્યો	ભિખારી	પુરુષને
શેરડી	ખૂદે	ઊઠ્યો	પૂછ્યું	પરમેશ્વર
બેસીશું	દુઃખ	મશ્કરી	પૈસા	ઉંદરડી
શેતરંજી	ઢોર	પસ્તાઈ	આપ્યા	ભંડારીએ
પાથરણું	કર્યું	બચ્ચાં	ઈશ્વરનું	રોટલી
પાંદડાં	ઉપરાંત	બૂમ	વિદ્યા	લાડુ
વાડકો	નક્કી	ખેડુત	ચંદ્ર	બિલાડી
ચટણી	ખૂદો	છેતર્યો	વીસરૂં	ઉંદરીએ
તૈયાર	છૂટ્યો	નુકસાન	પ્રભુ	હંમેશાં
જીત્યો	કંઈ	જુઠાણું	અગણિત	કાંઠા
સઢવાળી	તૈયાર	જુઠો	ઉજાસને	ફુંફાડા
કાંચળી	સમજ્યો	શિયાળ	અન્ન	ઉડાડી
પરીક્ષા	છૂટશે	હાડકાં	દૂધ	ઉંદર
હાડકાં	મૂકું છું	જુક્તિ	દહીં	ખૂંદી
દહાડો	શાબાશ	સાંભળતાં	રૂલ	ઠેકાણું
ધડાધડ	ચપ્પુ	બાંધ્યું	સ્વપ્નું	ચટકા

લીધો	આથમતા	લણતાં	ભોંયમાં	ભઠ્ઠી
ધુલાં	વઢાઈ	સર્વે	હમણાં	સીંચ્યાં
આંધળાં	સાદ	વાણુ	તળાવ	ચપ્પુ
તીર્થ	બચ્ચીઓ	ઈશ્વર	થાક્યાં	નાખ્યું
મનસુખો	ચચ્ચાર	છૂટું	રહ્યાં	દહાડો
પિતા	ગાડું	પિલાય	ચોકખી	ઇંટિવાડો
હેતથી	ભર્યાં	ટોપલામાં	રેલમછેલા	ખોદતાં
સંતાપ	પહોંચ્યાં	ઉપણીએ	ખોદતું	ભઠ્ઠીમાં.
આશિષ	ઉતર્યાં	ડુંસા	કાદવ	મૂકયો
પ્રભુએ	ઢાલવ્યો	કોથળીઓ	બિચારા	પિત્તળ
ચતુરાઈ	પટલાણી	ચંદ્રમા	પછડાતા	હથોડા
માર્યાં	ઢગલા	ત્યાંસુધી	ઘમ્મરીઓ	ટીપ્યો
ઉંડું	ખૂશ	અજવાળું	દૂડકે	જતરડામાં
સૂઝી	હોંસીલી	પાતળો	ઠેકું	ટિપાઈ
મરાડી	ઉમંગ	અંધારી	પત્થર	ટિપાયું
ધુપાઇને	વાદળીઓ	ઝગઝગે	પ્યાલું	ઓળખાવ્યા
કુંજનું	વાંકું	ત્રીજો	નીતર્યું	ઓછાવત્તા
ધીરજ	દાતરડું	બેસાડ્યાં	રસ્તા	ધાતુઓ
સૌ	કુંડાં	લાગ્યાં	મરોડી	સીસું
પટેલ	ઢગલો	ઢંકાઈ	ડહોળું	જસત
[illegible]	હૈયે	મોઢા	ચૂસે	નાણું

કાઢયા	લીલાંછમ	ગોટલો	જાણુસો	પાંજરૂં
ઢગલી	વચ્ચે	જન્મ	દહીં	લુચ્ચા
પૈસા	મુળીઉં	ચૂસી	શિખંડ	કર્યો
ઠણુ	દાંડીઓ	ભેંસ	દૂધપાક	જીવજંતુ
રૂપીઓ	ડાળીઓ	હોડે	બાસુદી	સળેલું
વટાવ્યા	પાંદડાં	શીંગડાં	ચરમા	આણ્યા
પંદર	સમજાશે	ભાથું	પ્રાણી	પડીકાં
કુહાડી	ઉખડી	તૂટી	છેલ્લી	શીખવ્યું
લક્કડફોડા	ઉંડાં	નિરાંતે	પસંદ	પ્યાલાં
ફટાફટ	મૂળમાંથી	જડયું	દાઢ	હળદર
ચળકાટ	ફૂટેલાં	વગડાઉ	જડબાં	જાંબુડો
કોદાળી	ટટાર	પત્થર	ઊંઘનાં	ગોદડીઓ
સાંભળતી	ખુરસી	છટકી	ફૂટતો	હાલરડું
વઢી	લીલુંછમ	કુદવું	ધણી	રસીલા
દુઃખ	ચઢયા	ગબડયું	પંખી	પઢાવું
કયારા	પથરાઈ	ચત્તુંપાટ	ડીલે	મશરૂની
ત્રિકોણ	વીંટળાઈ	મોઢું	પુછડીઓ	ચિનાઈ
ગલગોટા	ઉખેડયો	મજબુત	ઈંડાંમાંથી	ફૂલડાં
દાડમ	બતાવ્યો	ઠંડુંગાર	બચ્ચાં	બિછાનું
કાણાંવાળું	ટુંકાં	દાણા	જોડાએલાં	હિંચોળું
લટકતું	દોરડા	વાસણ	જળકુકડી	ઊંઘીને
મધપુડો	ઊંઘમાં	ચોકખું	પોપટ	વાલીશ

બાળવર્ગની નોટ બે આના.

પહેલીના અર્થ અઢી આના જેમાંઃ—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠનો સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ વગેરે.

બીજીના અર્થ ચાર આના જેમાં—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ત્રીજીના અર્થ પાંચ આના જેમાં—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળના સવાલ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ચોથીના અથ સાડા સાત આના જેમાં– અર્થ, કવિતાની સમજુતી, તમામ પાઠના સવાલ તથા સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, મુંબાઈ ઇલાકાની ભૂતળ, ડ્રિલ વગેરે.

પાંચમીના અર્થ આઠ આના જેમાંઃ—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, વ્યુત્પત્તિ, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, અપૂર્ણાંકના નિયમો, બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ, વગેરે.

છઠ્ઠીના અર્થ નવ આના જેમાં—શબ્દાર્થ, વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે; કવિતાનો અનન્વય, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર વગેરે.

સાતમીના અર્થ દશ આના જેમાંઃ—શબ્દાર્થ, વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે; કવિતાનું વિવરણ–સ્ફુરીકરણ, પાઠના સવાલ, કવિતામાં આવેલા ભક્તોની ઓળખાણ વગેરે.

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧લાના અર્થના ૪ આના.
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૨ જાના „ ૫ આના.
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૩ જાના „ ૭ આના.
ત્રિવેદિ વાચનમાળા સાતે પુસ્તકોના અર્થો તૈયાર છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર—સુરત.